

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

6
—
1909

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ÉDITIONS
ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ★ BAS. N. GRÉGORIADÈS

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ Τ'. — 30 Σεπτεμβρίου 1909. — ΤΕΥΧΟΣ Γ'.

Η ΕΚ ΤΟΥ ΝΑΡΘΗΚΟΣ ΙΑΙΑΣ

Πολυθρήλητον είνε τὸ πάρὰ Πλουτάρχῳ ἐν Βίῳ Ἀλεξάνδρου 8 χωρίον τόδε· Καὶ τὴν μὲν Ἰλιάδα τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς ἔφαδιον καὶ νομίζων καὶ δυομάζων ἔλαβε μὲν Ἀριστοτέλους διόρθωσαντος, ἢν Ἐκ τοῦ νάρθηκος καλοῦσιν, εἶχε δὲ μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου κειμένην ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, ὡς Ὁμηρος εἴρηκε. Μνημονεύεται δὲ ἡ φερομένη αὗτη διόρθωσις τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ΙΒ' σ. 594 ἐν οἷς λέγεται· Φέρεται γοῦν τις διόρθωσις τῆς Ὁμήρου ποιήσεως, ἡ Ἐκ τοῦ νάρθηκος λεγομένη, τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τῶν περὶ Καλλισθένη καὶ Ἀρίστορχον ἐπελθόντος καὶ σημειώσαμένου τινά, ἐπειτα καταθέντος εἰς νάρθηκα, διν εὑρεν ἐν τῇ περσικῇ γάζῃ πολυτελῶς κατεσκευασμένον. Οἱ δὲ νεώτεροι, οἵτινες πολλαχῶς συνεζήτησαν καὶ συζητοῦσι τὰ περὶ τῆς ἀληθείας καὶ ἔκτασεως τοῦ κριτικοῦ ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ὁμηρον, τὸν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λεγόμενον νάρθηκα νοοῦσιν ὡς κιβωτίδιον, περιέχον τὸν ἀριστοτελικὸν ἔκεινον κώδικα τοῦ Ὁμήρου· τινὲς δ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μαρτυρίας τοῦ Στράβωνος λέγουσι τοῦτο πολυτελές. In einem Kästchen λέγεται δέ Bergk¹. Kästchenexemplar δυομάζει τὴν ἐκ τοῦ νάρθηκος ἔκδοσιν δέ Sittl². 'Αλλ' ἀκριβέστερον δὲν πρέπει νὰ γίνηται λό-

¹ Griechische Literaturgeschichte Τόμ. Α' σ. 893 ἐν σημ. 20.

² Geschichte der griechischen Literatur Τόμ. Α' σ. 424.

γος περὶ κιβωτίου, ἀλλὰ γενικώτερον περὶ θήκης. Οὗτος ἐκ τῶν ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Ρασπουὸν λ. Νάρθιξ λεγομένων εἰν *Kästchen*, εἰνε Βιβλίσε μόνην τὸ δεύτερον εἶνε ἀκριβές.

Όποια τις δὲ ἄρα ἡ θήκη αὕτη; Τὸ ἀριστοτελικὸν ἀντίγραφον τοῦ Ὀικτροῦ ἦτο βεβαίως γεγραμμένον, καθ' ἣ πάντα τὰ γειρόγραφα τοῦ τετάρτου αἰώνος. ἐπὶ πάπυρο, σι δὲ πάπυροι εἶχον σγῆμα κυλινδρικὸν, τέξιον καὶ κύλινδροι ἐκαλούνται¹. Οἱ δὲ κυλινδρικοὶ οὗτοι πάπυροι, δταν μὲν ἡσαν πλείστους τοῦ ἑνὸς, ἐναπετίθεντο κατὰ δέσμους εἰς κιστὴν ἢ κιβωτίου, λαρνακίδιον, βιβλιοφόριον². Ἄλλ' δταν ὁ κύλινδρος ἦτο εἰς καὶ μόνος, τὸ ἐνελλημα ἐκεῖνο περιεβάλλετο ἀπλῶς δι' ἄλλου κοινοῦ παπύρου, χάριν προφυλάξεως ἢ τὸ πολὺ ἔνετιθετο, τούλαχιστον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, εἰς κάλυμμα ἐκ περγαμηνῆς³. Ἄλλα τοῦτο δὲν ἀποκλείει βεβαίως καὶ τὴν χρῆσιν στερεωτέρου περικαλύμματος ἐν ιδίαις περιστάσεσι, καὶ τοιαύτη ἥτο ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου, συμπαραλαβόντος τὴν ἀριστοτέλειον Ἰλιάδα εἰς τὰς στρατείας, ἐν αἷς ἡ ἀπλῆ διὰ παπύρου ἢ καὶ διὰ παχυτέρας ἐστω περγαμηνῆς περιτύλιξις δὲν ἥρκει νὰ προφυλάξῃ τὸν πολύτιμον κώδικα κατὰ τὰς μακρὰς δδοιπορίας τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων. Ἐκ τούτου δὲ παρέστη ἡ ἀνάγκη νὰ ἐμβληθῇ τὸ χειρόγραφον εἰς θήκην στερεάν ἀντὶ ἀπλοῦ περικαλύμματος, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡμεῖς σήμερον χειρόγραφα ἢ φωτογραφίας ἐμπιστευόμεθα εἰς τὸ ταχυδρομεῖον ἢ συμπαραλαμβάνομεν εἰς ἀποσημίας ἐντὸς θήκης ἐκ χαρτονίου ἢ λευκοσιδήρου. Ως δὲ σήμερον ἡ θήκη αὕτη εἶνε συνήθως κυλινδρικὴ, πολὺ μᾶλλον ἥτο φυσικὸν καὶ ἡ θήκη τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ἀλεξάνδρου νὰ εἴχε τὸ αὐτὸ δεκτεῖν σχῆμα, δπερ καὶ ὁ εἰς κύλινδρον εἰλούμενος πάπυρος, ἐφ' οὗ ἥτο γεγραμμένη. Τοιαύτην δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν πρόγειρον,

¹ Ἰδε *Διογένους Διαιρετοῦ* Χ, 26· κύλινδροι μὲν γὰρ πρὸς τοὺς τριακοσίους εἰσι. Πρβλ. Θόμψωνος *Παλαιογραφίαν* μεταφρ. *Σπνρ. Η.* Δάμπρου σ. 103 κ. Ι.

² Ἰδε *Νίου Ἑλληνομνήμονος*; Τόμ. Β' σ. 267 κ. Ι.

³ Ἰδε *Θόμψωνος* *Παλαιογραφίαν* σ. 110 κ. Ι.

ἀρ' ἔτερου δὲ στερεάν κυλινδρικὴν θήκην παρεῖχεν αὐτῇ ἡ φύσις ἐν τῷ στελέχει τοῦ φυτοῦ νάρθηκος.

Ήδη ὁ Θεόφραστος μνημονεύει πολλαχοῦ τοῦ νάρθηκος¹. Παντοίᾳ δὲ ἡτοί ἡ παρ' ἀρχαῖοις χρῆσις τοῦ φυτοῦ. Τὸ στέλεχος αὐτοῦ, κενοῦμενον τῆς ἐντεριώνης, ἔχρησίμευεν εἰς θύρσους τῶν βακχευόντων², ἐξ οὗ καὶ τὸ γνωστὸν *Πολλοί* μὲν ναρθηκοφόροι, *Βάκχοι* δέ γε παῦροι, καὶ εἰς ράβδους τῶν παιδαγωγῶν³. Ἐν κοίλῳ νάρθηκι ἐλέγετο μετενεγκών εἰς τὴν γῆν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Προμηθεὺς τὸ πῦρ⁴. Εἶνε λοιπὸν λίαν πιθανόν, ὅτι τοιιαύτη θήκη ἐκ νάρθηκος κυριολεκτικῶς, οὐχὶ δ' ἐξ ἄλλης ὅλης ἔχρησίμευσε καὶ διὰ τὸ ἀριστοτελεῖκὸν ἀντίγραφον τοῦ Ὁμήρου ὡς εἴπερ τις καὶ ἄλλη πρόχειρος καὶ πρόσφορος πρὸς τοῦτο. Καὶ σήμερον δὲ φύεται τὸ καλαμοειδὲς φυτὸν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ιδίως ἐν Ἀττικῇ, Κρήτῃ, Λέσβῳ, Ἀμοργῷ καὶ ἄλλαχοῦ, φέρον συνήθως τὸ ὄνομα μαγκοῦτα ἢ μαγκοῦνα, ἄλλα καὶ νάρθηκας⁵. Ἐν δὲ Ἀμοργῷ οἱ ἐπιχώριοι κατασκευάζουσιν ἐξ αὐτοῦ καὶ παντοῖα καθίσματα, προσηλοῦντες ἄλλήλοις διάφορα τεμάχια στελέχους. Οἱ δὲ μακαρίτης Ἀντώνιος Μηλιαράκης δὲν κατέγραψε μὲν τὸ ἔθος τοῦτο ἐν τῇ μονογραφίᾳ περὶ Ἀμοργοῦ τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ Δελτίου τῆς Ἰστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας, ἀλλ' ἐφρόντισεν δρως, δικαὶος ἡ Ἐταιρεία αὕτη λάβη ἐξ Ἀμοργοῦ τοιοῦτο μικρὸν ἐκ νάρθηκος σκαμνίου, διπερ ἀπό-

¹ Περὶ φυτῶν ἴστορίας I, 2, 7. I, 6, 4, 2. VI, 1, 4. VI, 2, 7. VI, 3, 1. IX, 16, 2. Περὶ φυτῶν αἵτιων V, 6, 4.

² Βάνδιπίδου 'Ἐλίνη στ. 1337. Βάκχαι στ. 145 κ. Ι. Πρβλ. *Πλούταρχον Συμποσιακῶν προβλημάτων Η'* σ. 744 F.

³ Σενοφόντος Κύρου Παιδεία B' 3, 20.

⁴ Ησαΐδου Θεογονία στ. 567. Ἔργα καὶ ἱμάτια στ. 52. Πρβλ. *Αἰσχύλος* Προμ. στ. 109.

⁵ Heldreich Die Nutzpflanzen Griechenlands. Ἐν Ἀθηνais. 1862, σ. 40.

Ίδι Ἀνέστη Κωνσταντινίδου Μέγα λεξικόν ἡλληνικῆς γλώσσης ἐν λ. Νάρθηξ. Βεργαρδίκη Λεξικόν ἰρμηνευτικόν τῶν ἀνδοξοτάτων Ἑλλήνων ποιητῶν κατ συγγραφέων σ. 830 ἐν λ. Νάρθηξ.

χείται ἐν τῷ μουσείῳ αὐτῆς. Καὶ ἐν Κρήτῃ δὲ κατασκευάζονται τοιοῦτοι σκίμποδες¹. Ἡ θέα τοῦ ἐλαφροῦ τούτου ἀμα καὶ στερεοῦ σκίμποδος ἀγεκαθίεν ἐνέβαλέ μοι τὴν ίδεαν, διὶ ἐκ τοῦ φυτοῦ νάρθηκος ἡτο κατεσκευασμένη ἡ θήκη τοῦ παρ' Ἀλεξάνδρῳ κώδικας τοῦ Ὁμήρου. Καὶ θύρσοι μὲν καὶ ράβδοι κατεσκευάζοντο παρ' ἀρχαίοις ἐκ λεπτῶν καὶ μακρῶν στελεχῶν τοῦ φυτοῦ. Ἡ δὲ κυλινδρικὴ θήκη τῆς ἐκ τοῦ νάρθηκος ἔκδοσεως συνίστατο ἐκ παχέος τεμαχίου στελέχους, ἐκ μεγάλου τοιούτου φυτοῦ ληφθέντος. Οὕτω τοῦ ἐξ Ἀμοργοῦ σκίμποδος τοῦ μουσείου τῆς Ἰστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τὰ ἐκ νάρθηκος τεμάχια ἔχουσι πάχος ἕξ καὶ ἡμίσεος ἐκατοστῶν, ἥτοι χωρητικότητα ἀρκετὴν διὰ κύλινδρον παπύρου περιέχοντα τὴν Ἰλιάδα. Ἀλλως δὲ σκίμπους ἐκεῖνος δὲν εἶνε κατασκευασμένος ἐκ τῶν παχυτάτων τῶν ὑπαρχόντων στελεχῶν νάρθηκος, ἀλλ' εὑρίσκονται καὶ ἄλλα παχύτερα². Τοιοῦτος δὲ νάρθηξ παπύρου θὰ ἡδύνατο νὰ κατασκευασθῇ εὔκολώτατα, λαμβανομένου ἐνὸς τεμαχίου μήκους εἰκοσιπέντε περίπου μέχρι τριάκοντα ἐκατοστῶν, κενουμένου τῆς ἐντεριώνης. Καὶ τὸν μὲν πιθμένα τῆς τοιαύτης θήκης ἡθελεν ἀποτελέσσει εἰς παχὺς κόμβος τοῦ καλαμοειδοῦς στελέχους, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους ἀνοιγμα, δι' οὗ εἰςήγετο εἰς τὸν νάρθηκα, ἥτοι τὴν θήκην, δὲν παπύρου κύλινδρος, ἐχρειάζετο πῶμα, δπερ κατὰ διαφόρους τρόπους ἡδύνατο νὰ κατασκευασθῇ. ἀπλούστατα δὲ καὶ δι' ἑτέρου μικροῦ κυλίνδρου ἐκ νάρθηκος πλατυτέρου τῆς εἰς αὐτὸν ἐμβαλλομένης θήκης, λαμβανομένου δὲ ἐκ στελέχους φυτοῦ ἔχοντος μείζονας τὰς διαστάσεις καὶ ἀποχοπτομένου ἀνωθεν τοῦ κόμβου, δεῖτις διατηρούμενος ἀπετέλει τὸ σκέπασμα τῆς θήκης.

Τοιαύτην φαντάζομαι ἀρχῆθεν τὴν κατασκευὴν τοῦ νάρ-

¹ Heldreich Iνθ' ἀν. σ. 40.

² Ὁ Heldreich Ινθ' ἀν. λέγει, ὅτι παρὰ τὴν βέσιν δὲ νάρθηξ ξει τὸν Ἐλλαδί πάχος 2-3 δακτύλων καὶ τὰ στελέχη αὐτοῦ ἀνέρχονται πολλάκις εἰς ὅφες δύο μέτρων.

θηκος, ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ ἐν αὐτῷ φυλαττομένη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρου ἔκδοσις τοῦ Ὁμήρου. Οὐδὲ νομίζω ἀντιφάσκον εἰς ταῦτα τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος. Ἐν αὐτῷ δὲν πρόκειται περὶ τῆς πρώτης θήκης, ἡς ἡ βασιλεύς ἐποιεῖτο χρῆσιν τὸ κατ' ἀρχὰς, ἀλλὰ περὶ μεταγενεστέρας τινὸς, ἐν ᾧ κατὰ τὰ λεγόμενα (φέρεται) ὁ Ἀλεξανδρος μετὰ τῶν περὶ Καλλισθένη καὶ Ἀρισταρχον, ἐπελθὼν τὸν ἀριστοτελικὸν κώδικα καὶ σημειωσάμενὸς τιγα, κατέθηκεν ἐπειτα (ἔπειτα καταθέντος) εἰς νάρθηκα δὴ εὑρεν ἐν τῇ περοικῇ γάζῃ πολυτελῶς κατεσκευασμένον.

Ἐδῶ πλέον πρόκειται, ἂν ἡ διήγησις τοῦ Στράβωνος εἴνει ἀληθής καὶ ἀκριβής, περὶ πολυτελοῦς πράγματι θήκης, ἥν ἔλαβεν ὁ Ἀλεξανδρος ἐκ τοῦ θησαυροφυλακίου τινὸς τῶν βασιλικῶν πριωτευουσῶν Δαρείου τοῦ Κοδομαννοῦ, κρίνας αὐτὴν ἀξίαν νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἔγκρυψιν τοῦ πολυτίμου κώδικος τοῦ Ὁμήρου. Ἀλλὰ καὶ αὕτη, καίπερ κατεσκευασμένη ἐξ ἄλλης ὅλης πολυτελοῦς, ἐξηκολούθησε φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ νάρθηκος, καθ' ἀ καὶ ἡ πρώτη, ἥν ἔθετεν ὑπὸ τὸ προςκεφάλαιον αὐτοῦ ἐν ταῖς στρατείαις ὁ στρατιώτης βασιλεύς. Οὗτῳ δὲ κατὰ μικρὸν ἡ λέξις νάρθηξ κατήντησε νὰ σημαίνῃ καὶ πᾶσαν ἐξ οἰαςδήποτε ὅλης θήκην. Διὸ βλέπομεν τὸν Λουκιανὸν¹ ἀναφέροντα πέντε αἰῶνας μετὰ τὸν μέγαν Ἀλεξανδρον ἐλεφαντίνους νάρθηκας ἴατρῶν.

Τοιαύτη ἡ γνώμη μου περὶ τῆς ἐκ τοῦ νάρθηκος ἔκδόσεως καὶ τῆς καθ' ὅλου ιστορίας τῆς λέξεως. Συμφώνως δὲ πρὸς ταῦτα νομίζω, δτὶ καὶ αἱ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς λέξεως σημασίαι αὐτῆς ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς λεξικοῖς πρέπει νὰ μεταρρυθμισθῶσι καὶ συμπληρωθῶσιν ὥδε· α') νάρθηξ τὸ φυτόν· β') τὰ κατασκευαζόμενα ἐξ αὐτοῦ, μετὰ ἡ ἄνευ ἐντεριώνης, θύρσοι, ράβδοι, (καθίσματα παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησιν, εἰ μὴ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις), θῆκαι (ἥ ἐκ τοῦ νάρθηκος ἔκδοσις). εἰς δὲ τὰς

¹ Εἰρός τὸν ἀπαίδευτον καὶ πολλὰ βιβλία ὀνομάνενον 29.

ἀνωτέρω ταχθείσας ράβδους συγχαταλεκτέαι καὶ αἱ φερόμεναι ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων¹, περὶ ᾧ διὰ μακροτέρων ἐπραγματεύθη ὁ *Ducange*². γ) τὰ θεραπευτικὰ βιβλία τῶν Ἱατρῶν τὰ οἰτω καλούμενα πάρα Γαληνῷ καὶ Ἀετίῳ³ δ) οἰαδήποτε θήκη, ἔστω καὶ εἴς ἄλλης ὅλης, οἷον ὃ ἔχ τῆς περσικῆς γάζης ληφθεὶς καὶ πολυτελῶς κατεσκευασμένος νάρθηξ καὶ οἱ ἐλεφάντινοι νάρθηκες οἱ περιέχοντες μῦρα ἢ φάρμακα⁴ ε) ὃ πρόναος τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὀρθοδόξων.

—————

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΣ
ΤΟΜΟΥ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

¹ Διὰ τῆς νάρθηκος ἦν ἔφερε ταῖς χεροῖν ἐν Μοναχείῳ καθ. 450 (B) τοῦ Νικήτα Χανιάτου Ἰερᾶς Βόνης σ. 592, 3 ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ Μοναχείῳ 93 (A) σκίτωνος· τῇ δὲ ἀριστερᾷ κατέχει νάρθηκα Καθεδρικοῦ Περὶ τῶν ὀρθικιαλίων Ἰερᾶς Βόνης σ. 93, 22 καὶ κατωτέρω σ. 94, 1.

² *De Imperatorum Constantiopolitanorum seu de inferioris aevi... animalibus* ἐν ἐπιμέτρῳ τοῦ *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*. Ἰερᾶς Βόνης Λιθότυπος. Ἐν Παρισίοις. 1850 Τόμ. Z' σ. 159. Πρβλ. καὶ τὸ παρ' αὐτῷ χωρίον Συμώνον τοῦ Θεοφαλονίκης περὶ τῆς ράβδου τοῦ αὐτοκράτορος, δικερ καὶ εἰς ἀρμηνίαν τῷ παρ' ἀρχαῖοις ἐκ νάρθηκος ράβδων τῶν παιδαγωγῶν δύναται νὰ γρητιμένης ράβδον λαμβάνει, οὐδὲ βαρεῖται τινα καὶ σκληράν, ἀλλ' ἀλαφράν καὶ μαλακήν διὰ τὸ παιδευτικὸν ἐν πραθητηί καὶ μὴ δρυγόν καὶ φθαρτικόν, μηδὲ συντρίψειν (γρ. συντρίψειν) καὶ ἀφανίσειν (γρ. ἀφανίζειν).

³ Περὶ αὐτῶν τάδε λέγει ὁ *Ducange* ἴνθ' ἀν.: Unde medicos quosdam νάρθηκas libros suos nuncupasse monilium a nobis ad Alexiadem, quod libri speciem ferulae oīnino referant. Ἄλλ' ἀχριβεστερον εἰκεῖν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα προσήλθεν ἐκ τοῦ φυτοῦ νάρθηκος, ἥτοι τῆς εἴς αὐτοῦ θήκης, ἥγουν ἐκ τοῦ περιγχοντος, ἀντὶ τοῦ περιχομένου.